

L'església de Sant Martí

El motiu d'aquest article sobre l'església romànica de sant Martí no és altre que parlar, sobretot, de les obres d'ampliació que s'hi varen fer a la segona meitat del segle XVIII. Cal, però, encara que sigui d'una manera resumida, exposar les dades més interessants d'abans d'aquest segle.

El dia 21 de gener de l'any 907 el bisbe Nantigis d'Urgell, acompanyat del comte Miró, va consagrar la primera església de Sant Martí, després d'haver consagrat la de Sant Martí d'Avià i la de Sant Pau de Casseres, el dia 12 i 20 del mateix mes i any, respectivament. Aquesta església, com totes les preromàniques de les nostres contrades, pensem que devia ser més aviat una petita capella, molt senzilla i construïda pels habitants d'aleshores. A l'Acta de Consagració no es parla de com van dotar l'església, però durant els segles X i XII rep força donacions. Així, el 974, un matrimoni li concedia terres. El 1006, un tal Gonter dona una vinya situada a la serra (1). El 1014, Reifred, prevere, dona una terra i una vinya que limita amb el torrent i amb terres de la parròquia (2). El 1018, Eudo dona una peça de vinya, que també limita amb el torrent i altres propietaris (3). El 1026 Bernat Deurasan li deixa en testament un diner d'or.

No podem precisar exactament on era situada aquesta església, però sí que sabem que era en un lloc diferent de l'actual, ja que en un document de 1193 se cita l'església vella i l'església nova, entre les quals no hi havia massa distància. La nova es devia construir pels volts de 1145, any en què el vescomte Guillem de Berguedà, la vescomtessa i el

seu fill Guillem (el trobador) –que ja eren senyors del castell– donen a l'església parroquial de Sant Martí les collites que rebien de Sant Andreu de Madrona. En aquest document es parla d'un tal Bernat Arnal com a constructor de l'església.

El trobador Guillem de Berguedà, el 1187 féu testament i cedí als Templers tot el terme del castell de Puig-reig, i el 1278, el bisbe Pere d'Urgell i el capítol dels canonges donen als frares del Temple l'església de Sant Martí i totes les sufragànies. A causa del gran poder econòmic que l'Orde del Temple adquirí a tot Europa i, principalment, la Comanda de París, ja que finançava la monarquia francesa, se'ls acusà de sodomia i d'idolatria; el 1307 s'obrí un procés en contra seva, que culminà amb la supressió de l'Orde, el 1312, a través de la Butlla del papa, Climent V. El rei francès s'apropià de grans territoris que havien estat dels Templers, i altres passaren a formar part de l'Orde Militar de Sant Joan de Jerusalem, com succeí a Puig-reig, però el seu domini s'escaigué en uns anys de crisi general, i així el 1636, Puig-reig és ja un lloc reial, tot i que els Hospitalers conservarien les seves possessions fins a la seva extinció, el 1851 (4) a causa del Concordat entre el Vaticà i l'estat espanyol.

Dues capelles noves

En els primers anys del segle XXI hem assistit a una desenfrenada explosió immobiliària, i amb poc temps hem vist com creixien els nostres pobles, la major part de les vegades sense ordre ni concert. Doncs bé, el segle XVIII es caracteritza també per un afany

de construir i reformar moltes masies i esglésies. L'augment demogràfic i una certa bonança econòmica ho van fer possible. El creixement de la població va fer petites les esglésies romàniques i van haver d'ampliar-les. Si les repassem una per una, veurem com la majoria van ser ampliades amb capelles laterals, i la de Sant Martí de Puig-reig no va ser una excepció.

Segons el contracte d'obres que veurem tot seguit, el 1754 ja hi havia dues capelles construïdes. Que s'hi van fer obres abans d'aquest any ho demostra la data de 1743 esculpida en la llinda de la porta per on es puja al campanar. Per tant, hem de suposar que es van construir a la primera meitat del segle XVIII; no creiem que siguin d'abans. També és possible que en els mateixos anys s'alcés el mur de l'absis, a fi de guanyar un espai sobre la volta de l'església. No en tenim, però, constància documental.

A l'arxiu parroquial de Puig-reig es conserva un llibre de comptes del segle XVIII, fet pel prior d'aleshores, Anton Larrull, que des de 1754 fins a 1776 portarà a terme una sèrie de reformes a l'església i a la rectoria. Fou un home de gran empena i meticulós en la seva tasca.

El dia 30 de setembre de 1758, Miquel Torrebadaella, mestre de cases, veí de Serrateix, accepta fer l'obra nova de l'església pel preu de 112 lliures barceloneses. Signen el contracte el prior, Anton Larrull, i Josep Lladó per Miquel Terradelles.

En el contracte s'especifica que s'han de fer dues capelles de les mateixes mides de les que ja existeixen; les cantonades han de ser de pedra picada i la paret

que dona al cementiri (5) ha de ser gruixuda perquè pugui carregar-s'hi el campanar quan es vulgui fer; l'espai que sobrarà entre la capella que dona al cementiri i el contrafort s'hi ha de guarnir una estança amb volta i una espitllera per donar llum. L'exterior de les parets de l'església s'han d'emblanquinar amb llet de calç.

Dintre l'església s'ha de fer un portal de pedra picada per entrar a l'estança abans esmentada; s'ha d'enrajolar el cor, el terra de les capelles, emblanquinar les parets amb guix, fer una cornisa al voltant de l'església sobre els arcs de les capelles, des de l'altar major fins al reixat del cor, arrebossar la paret de l'escala de cargol que puja al campanar, construir tres o quatre arcs sota la volta fins a dita cornisa, i fer les meses d'altar; la cornisa, l'arc del cor, els de totes les capelles, les llindes i els muntants de les portes s'han d'ennegrir per pintar-hi ratlles blanques que imitin les juntes de les pedres. El sou dels manobres i la manutenció dels mestres d'obra van a càrrec de la parròquia (6).

Malgrat que el contracte és firmat el 1758, la realitat és que la primera despesa que trobem d'aquestes obres és del 14 de setembre de 1754, quan el prior, Anton Larrull, paga al mestre d'obres, Miquel Torrebadaella, a compte del pressupost, la quantitat de 20 lliures barceloneses.

Sabem també, a través dels comptes, que per fer les obres de les capelles van construir un forn de calç, però no indica en quin lloc; si el van fer expressament per a aquestes obres, havia de ser relativament a prop. Els teulers van esmerçar-hi 36

jornal per construir-lo, a més d'un mestre que féu la volta.

Una colla de voluntaris es cuidaven de portar la pedra necessària per a la construcció de les noves capelles i llenya per al forn de calç. El prior els obsequiava amb uns quants porrons de vi.

Les últimes despeses anotades de les obres de les capelles són del 1767.

Comptat un xic per sobre, els materials emprats costaren 96 lliures, i el treball d'altres operaris, com els manobres, costà 110 lliures. El treball del mestre d'obres va pujar unes 20 lliures més de les pressupostades.

A més de l'obra de les capelles, entre 1756 i 1776, es va adobar el pedró, la paret de davant de l'església, la del cementiri, i es va empedrar la pujada de l'església.

Retaules

A més de l'ampliació de l'església s'esmerçà una gran quantitat de diners en la construcció de retaules. Malgrat que el Gòtic i el Renaixement van deixar-nos alguns exemplars de retaules de qualitat, fou el barroc l'art que va inundar les nostres esglésies d'altars i retaules. Una febre que va durar fins al segle XIX. Els retaules gòtics van desaparèixer ja per incendis, ja perquè s'havien deteriorat, o per seguir la moda del barroc que s'havia imposat arreu. Tot i que durant la Guerra del Francès i de les tres Carlinades en van desaparèixer alguns, fou en la Guerra Civil de 1936-39 que es van devastar les esglésies del nostre país. Al Berguedà se'n varen cremar més de 200; alguns de molt valuosos, i una bona part, de poca qualitat.

Mentre s'estaven fent les obres de paleta, els escultors Josep Pujol i Juhí, i el seu oncle Francesc, treballaven intensament en tres retaules que havien d'ornamentar l'església de Sant Martí. Josep Pujol nasqué a Folgueroles el 1734 i morí a Sant Llorenç de Morunys el 1809. És l'últim gran escultor del barroc català i el més prolífer. Treballà a Osona i al Bages, però, sobretot al Berguedà i al Solsonès: Santuari de Paller, Malanyeu, Berga, Sagàs, Casserres, Montclar, Pujol de Planès, Serrateix, Morunys, Lord, Busa, la Selva,

Besora, Matamargó, Navès, Cardona, Coaner, etc.

Retaule del Santcríst. El 31 d'octubre de 1755, Francesc Pujol, arquitecte, cobra 110 lliures barceloneses per l'execució de dit retaule, segons el contracte que havia firmat amb el prior, obrers, batlle i regidors de Puig-reig. Els materials emprats, segons els comptes, sumen la quantitat de 3 lliures, 5 sous, 4 diners. Més 3 lliures i 18 sous pel treball d'un fuster que féu la mesa de l'altar, la tarima i una ornamentació frontal. Cal afegir-hi 12 lliures més per la fusta que van comprar.

Retaule major. Només s'esmenta en una ocasió. Pensem que aquest retaule era el dedicat a Sant Martí. El 1765, els serradors de la fusta per al retau-

le cobren 13 lliures. No hi ha més despeses anotades, ni sabem qui era l'escultor que en realitzà la talla. Si en aquells moments, a Puig-reig, hi treballaven els escultors abans esmentats, ¿per què no podien ser-ne ells els executors? És inversemblant que tenint a mà els millors escultors d'aquells anys en busquessin uns altres, precisament per fer el retaule més important. De totes maneres, és molt estrany que no constin més despeses.

Retaule Divina Pastora

L'escultor d'aquest retaule fou, també, Francesc Pujol, i, segons els comptes, sembla que l'enllestí en un any, ja que totes les despeses que hi ha són de l'any 1768. En una partida consta que l'amo del Lladó va donar fusta d'alber per als retaules, i en una altra el pagament d'11 sous i 3 diners als qui varen portar el retaule de la Divina Pastora, del Lladó a Puig-reig. Per què el van construir al Lladó? La raó podria ser que a Puig-reig no tinguessin lloc per treballar, car s'estaven fent els altres retaules. A més, al Lladó, tenien la fusta a peu d'obra, ja que l'amo els la donava.

L'escultor cobra pel seu treball 70 lliures. Els materials van cos-

tar 222 lliures, 5 sous. I altres operaris, entre ells, fadrins que treballaren en dit retaule, 32 lliures, 8 sous.

El 1798 es va daurar. Els honoraris del daurador foren de 125 lliures. Els materials costaren 206 lliures, 19 sous, 6 diners. La manutenció 136 lliures. Per oli 14 ll. 1 s. 3 d.

Retaule del Roser

Josep Pujol i Juhí fou l'escultor d'aquest retaule, el pressupost del qual era de 150 lliures. La primera paga pel seu treball és de 1769 i l'última de 1772.

El dia 16 de febrer de 1772, el prior consigna la despesa per a la manutenció dels escultors, que puja la quantitat de 100 lliures per 458 dies de treball.

El 7 de setembre de 1784, Anton Balius, daurador de Solsona, acabà de daurar el retaule del Roser, ja que Marià Bordons, daurador de Berga, que l'havia començat, quan en tenia la meitat d'enllestit va morir. La seva viuda, Caterina, es va posar d'acord amb el daurador de Solsona, Anton Balius, perquè l'acabés. I així es va fer. Hi esmerçà 14 mesos i 20 dies, i va cobrar 400 lliures. El prior, Anton Larull, havia deixat 200 lliures, pel treball de daurar.

Plànol i dibuix de l'església de Sant Martí realitzats per Lluís Domènec i Montaner, el 1905.

(EXTRET DEL LLIBRE "VIATGE PER L'ARQUITECTURA ROMÀNICA", PER ENRIC GRANELL I ANTON RAMON. EDITAT PEL COL. LEGI D'ARQUITECTES DE CATALUNYA. BARCELONA, 2006)

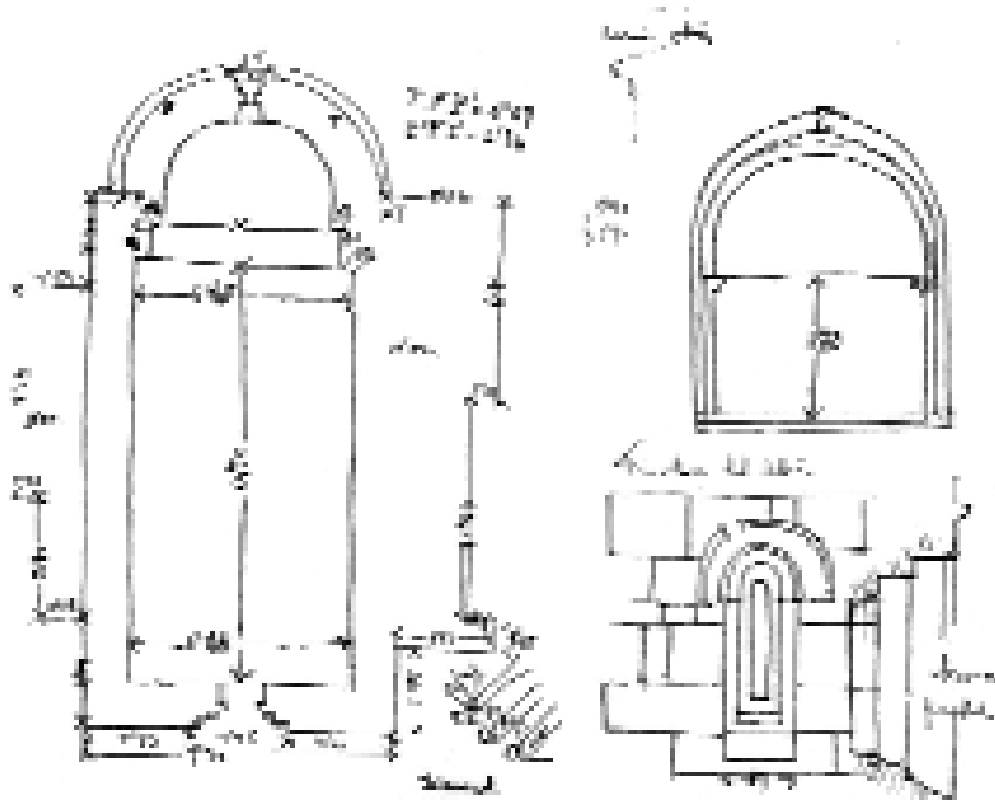

Foto de Josep Salvany, 1917.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA

A la dreta, foto Joan Ratera, anys 20-30 (ARB)

Les dues fotografies ens mostren les capelles que hi havia a banda i banda de l'església. A la de J. Ratera encara es veuen traces de l'escala que baixava al cementiri, com també el campanar d'espadanya regruixat.

Objectes de culte

Dintre de la mateixa comptabilitat hi ha les despeses ocasionades pel manteniment del culte. A través d'ella ens assabentem que l'any 1754 varen fer adobar, a Cardona, la imatge de plata de la Mare de Déu. De ben segur que es tractava de la bacina del Roser, ja que totes les parròquies la tenien. El 1757 compren una Veracreu de plata, pel valor de 58 lliures, 6 sous, 3 diners. A finals del segle XVIII –no hi ha data– adquireixen una creu de plata daurada, que els costa 97 lliures.

Fins aquí el que dóna de si aquest llibre de comptabilitat. A continuació donem a conèixer una consuetud del segle XVIII.

CONSUETA

Què és una consuetud? És el llibre on consten els costums de pràctiques i cerimònies religioses d'una parròquia. Podríem dir-ne, també, el manual de les obligacions dels rectors, com les misses de totes les festes principals de l'any, les processons, prediques extraordinàries, els aniversaris, horaris, actes de pietat, tocs de campana en festes determinades i enterraments, etc.

N'hi ha que són molt resumides, però d'altres són una font d'història sobre la vida religiosa d'una localitat. La que presentem aquí fou escrita pel prior de Puig-reig, Anton Larrull, el 13 de juliol de 1745.

Pel fet de ser una consuetud força llarga, aquí només transcrivim els trets més interessants, ja que no es tracta de fer-ne un estudi, sinó simplement de donar-la a conèixer (7).

Gener

En la missa matinal i la missa major del dia 1 s'acostuma a nomenar tots els batejats i els difunts de l'any anterior. I després de les dues misses es resen les absoltes davant de les sepultures dels difunts, els familiars dels quals ho han demanat.

El primer diumenge de cada mes, després de la missa major, es fa la processó del Roser al voltant de l'església i es canten els goigs.

La missa major és a les 11, des de sant Miquel de setembre fins a Pasqua de Resurrecció. La resta de l'any és a les 10.

Febrer

El dia de la Candelera es beneeixen les candelas abans de la missa major i es fa la processó al voltant de l'església.

El primer dia de quaresma s'imposa la cendra beneïda. L'obrer ha de guardar rams beneïts del diumenge de Rams per fer la cendra.

Març

El dia 25, festa de la Mare de Déu, es canta un ofici en l'altar del Roser per als confreres i devots.

El dia de sant Josep la missa major és cantada, i es diu en l'altar del sant.

El diumenge de Rams es fa la benedicció abans de la missa i es fa processó al voltant de l'església.

Durant la Setmana Santa es fa el Salpàs a tota la parròquia. Es fa d'aquesta manera: El dilluns, el vicari el fa a Fonollet, i els de la casa Lladó li donen el dinar; a la tarda torna per Fiumera i

Trasserra. El dimarts comença per Comardells, segueix fins al Soler, baixa a Merola, i allí dina. Diuen que antigament donaven dinar, per torn, les cases de Sobirana, l'Alsina i la Riera, però des que jo sóc prior sempre l'han donat a cal Riera. El dimecres la fa a l'altra part de riu, i dóna dinar la casa Cortada. A les Baumés i a les barraques disperses no s'hi va. El prior el fa al Castellet i a les cases del Clot.

El dia de Dijous Sant es canta la missa, entre 10 i 11, i després es posa la reserva al monument. A les 3 de la tarda es canten matines i laudes. Al vespre és queda l'obrer amb algun company per guardar el monument. El prior a de donar dinar a l'obrer i sopar a ell i al company.

El Divendres Sant, a les 8 o 9 del matí, es comencen les cerimònies, però no es canta la Passió. Feta l'adoració de la Creu, es treu la reserva del monument, i, sumida, es dóna compte dels elegits que han de rebre la caritat. En l'elecció dels pobres que han de percebre la caritat, abans, hi cridaven gairebé tots els caps de casa, però com que vaig experimentar que tot eren passions, i que l'elecció no es feia amb justícia, vaig trencar el costum, i només hi vaig admetre els esmenats en la dotàlia, que són el prior, l'hereu Farriols i l'hereu Periques. En acabada dita cerimònia es beneeix el pa de la caritat a la porta de l'església; el ministre se'n pot prendre un parell i donar-los a qui vulgui.

El Dissabte Sant, l'obrer ha de ser a l'església de bon matí per

ajudar a netejar-la i arranjar-la per la cerimònia que preveu el missal.

El dia de Pasqua de Resurrecció es canta la missa major amb tota solemnitat i es treu la Veracreu en les dues misses.

Abril

El dia 25, festa de sant Marc, es fa processó a l'església de Sant Marçal on s'acostuma a dir missa. Es fa la benedicció del terme i es torna a Puig-reig en processó. Si la festa s'escau en dia de precepte no hi ha obligació de fer la processó el mateix dia, sinó el dia que vagi bé al prior.

El dia 29, festa de sant Pere Màrtir, a l'hora de la missa matinal s'acostuma a fer benedicció de rams, i després processó seguint solament el cementiri.

Maig

El dia 3, festa Santes Creus, abans de la missa major s'ha de fer la benedicció del terme en el pedrò del cementiri.

El 15, festa de sant Isidre, es canta la missa major amb tota solemnitat, i se celebra en l'altar del sant. Després de la missa es fa processó fins a la creu de la Sala i després es canten els goigs.

El dia de les lletanies majors es va en processó a Sta. Maria de Merola, on se celebren un o dos oficis. En aquest dia no es diu missa a Puig-reig.

La missa del dia de Pentecosta és cantada amb tota solemnitat, es treu la Veracreu i es fan absoltes amb capa blanca. L'endemà se celebra la festa del Roser de Maria Santíssima en l'es-

El 1954 la Diputació de Barcelona va restaurar l'església de Sant Martí. A la fotografia es poden veure els treballs de desmunt de les capelles del cantó nord, i del sobrealtçat de l'absis.

ARXIU PARROQUIAL DE PUIG-REIG

glésia parroquial, es canta l'ofici amb solemnitat en la qual acostuma a haver-hi quatre músics. Després de la missa es fa processó a la creu de la Sala. Tot i que no és obligatori convidar altres sacerdots, jo sí que ho faig per correspondre els qui em conviden a mi, i en honor de Maria SS. Alguns anys n'han vingut nou.

Després de l'ofertori s'elegeixen els nous administradors i administradores, però faig notar que han de ser del gust del prior; i adverteixo que els músics i els administradors han d'acompanyar el prior i els altres capellans, des de la porta del priorat fins a l'església, i en acabar la missa han de fer el mateix. En el primer llevat de taula del prior i després de la processó es canten els goigs del Roser.

El dia de Corpus es canta la missa, es treu la Veracreu i es posa la reserva a la custòdia.

Després de la missa es fa la processó fins a la creu de la Sala i es canten els goigs del Santíssim.

A la tarda, a l'hora oportuna es canten vespres i s'exposa el Santíssim. El diumenge dintre l'octava es torna a cantar la missa amb solemnitat i es fa processó voltant l'església, es baixen les escales del cementiri i es volta per sobre l'era vella del priorat, però no es resen vespres.

Juny

El dia de sant Bernabé apòstol es fa processó a la capella de la Mare de Déu del Roser del camí ral, i allí es canta un ofici per als confreres i devots del Roser. Abans de tornar-se'n la processó es beneeix el terme.

Setembre

El dia de sant Miquel es diu un ofici a la capella de la Cortada, i la casa ha de donar dinar al prior, vicari i escolà.

Octubre

El primer diumenge, festa del Roser universal, es canta la missa major i es fa processó fins a la creu de la Sala.

Novembre

El dia de Tots Sants se celebra missa solemne i cantada, es treu la Veracreu, i a la tarda es resen les vespres de vius i difunts.

El dia 2, commemoració dels difunts, es diu missa de bon matí, i la missa major és cantada. El prior dona dinar a l'obrer, perquè ha de fer la capta del pa de les ànimes i pujar-lo al priorat.

El dia de sant Martí, patró de la parròquia, es canta la missa, es treu la Veracreu a les dues misses i es fan absoltes amb capa blanca.

Desembre

El dia de santa Llúcia es diu missa matinal a l'altar de sant Isidre.

El dia 25, Nativitat del Senyor,

s'acostuma a cantar matines a mitja nit, i després se celebra amb tota solemnitat la Missa del Gall. En eixir el sol es diu la missa matinal, i la major a l'hora acostumada, cantada i solemne.

Notes

- (1) ARXIU CORONA D'ARAGÓ. Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, núm. 84.
- (2) ACA. id., núm. 113.
- (3) ACA. id., núm. 128.
- (4) SERRA I ROTÉS, Rosa, *Aproximació a la Història de Puig-reig*, 1982.
- (5) Cal tenir present que el cementiri, aleshores, era al sud de l'església.
- (6) ARXIU PARROQUIAL DE PUIG-REIG. Llibre de comptes de 1739 a 1798, titulat "Conté aqueix llibre les entrades dels obrers, quitacions de censals, engrandiment de l'Església i de la casa rectoral".
- (7) APP, Llibre de Visites pastorals del segle XVIII.

Ramon Viladés Llorens

FLITELC
BERGUEDA S.L.

Projeccions i instal·lacions d'energia elèctrica i hidràulica
Automatització central hidroelèctriques
Automatització de maquinària
Programació PLC i sistemes SCADA
Gestió de sistemes

TELÈFON 938 40 11 10 - FAX 938 40 11 11 - MÒBIL 607 28 11 11
CORREU: info@flitenc.com
www.flitenc.com
C/Polígon Industrial La Sala, 6 - Sant Martí de Puig-reig
08531 Puig-reig